

Wanneer wordt storend gedrag 'externaliserend gedrag'?
(foto: J. Miller)

Samen-Spel in de kleuterklas

Interventie voor het versterken van leerkracht-kindinteracties bij kleuters met externaliserend gedrag

Caroline Vancraeyveldt, Karine Verschueren, Sanne Van Craeyveldt, en Hilde Colpin
Met dank aan Tanya Veyt, voor de input voor casus Brian.

Dr. Caroline Vancraeyveldt behaalde haar doctoraat aan de onderzoeksgroep *Schoolpsychologie en Ontwikkelingspsychologie van Kind en Adolescent (SOKA)* van de KU Leuven. Zij is nu werkzaam als praktijkonderzoeker en expertisecelmedewerker *Art of Teaching* in UC Leuven-Limburg.
Prof. dr. Karine Verschueren is gewoon hoogleraar en coördinator van de onderzoeksgroep SOKA.
Drs. Sanne Van Craeyveldt is doctoraatsstudent aan de onderzoeksgroep SOKA.
Prof. dr. Hilde Colpin is hoogleraar aan de onderzoeksgroep SOKA.

©2010, Samen-Spel

De manier waarop we met externaliserend probleemgedrag in de Vlaamse kleuterklassen omgaan, blijft vandaag nog te vaak beperkt tot het blussen van brandjes. Er wordt vaak te weinig systematisch, proactief en theoretisch onderbouwd gewerkt. Er zijn ook weinig interventies beschikbaar waarvan het effect in Vlaamse kleuterklassen is aangetoond. Nochtans helpt kennis van en beschikbaarheid van evidence-based interventies lerarenbegeleiders, leerlingenbegeleiders en leraren om onderbouwde en effectieve keuzes te maken in de praktijk. De Samen-Spel interventie probeert aan deze nood in de onderwijspraktijk en de wetenschap tegemoet te komen. Dit artikel focust op het onderzoek naar het effect van Samen-Spel op externaliserend gedrag in de kleuterklas.

Externaliserend gedrag in de kleuterklas: een uitdaging voor de leerkracht

Alle kleuters vertonen wel eens storend gedrag in de klas, zoals ongehoorzaam zijn, onbeleefd zijn, andere kinderen pijn doen... We spreken pas over externaliserend gedrag wanneer telkens dezelfde kleuter zich storend blijft gedragen, op een manier die niet aangepast is aan zijn/haar leeftijd.

Externaliserend gedrag is niet altijd onschuldig en groeit er in sommige gevallen niet zomaar uit. Onderzoek heeft aangetoond dat externaliserend gedrag op jonge leeftijd ernstige gevolgen kan hebben voor de verdere ontwikkeling van de kleuter als kind, jongere en volwassene (zoals uitgesloten worden door leeftijdsgenoten, slechte schoolresultaten, school drop-out, geweld en criminaliteit (1)). Maar onderzoek heeft ook aangetoond dat er succesvol ingegrepen kan worden op dit externaliserend gedrag, het liefst op zo jong mogelijke leeftijd voor de beste resultaten (2).

Storend gedrag bij kleuters vormt een van de grootste uitdagingen voor leerkrachten en bezorgt hen vaak stress en frustraties. Leerkrachten en kleuters kunnen hierdoor terechtkomen in een vicieuze cirkel, waarbij externaliserend gedrag van kinderen en conflicten in de leerkracht-kindrelatie elkaar wederzijds beïnvloeden en versterken (3).

Nochtans blijkt dat het net voor kleuters met externaliserend gedrag nog meer van belang is voor hun verdere ontwikkeling om te investeren in kwaliteitsvolle leerkracht-kindinteracties dan voor kinderen zonder externaliserend gedrag (4). Daarom is het voor leerkrachten essentieel om op een goede manier met het externaliserend gedrag van kleuters te leren omgaan. Deze nood komt nog sterker op de voorgrond door het nieuwe M-decreet, waarbij men nog meer dan vroeger kijkt wat er in het gewone onderwijs kan gedaan worden voor kinderen met bijzondere noden, waaronder kleuters met gedrags- en emotionele problemen.

Hoe ziet de Samen-Spel interventie eruit?

Theoretische basis

Samen-Spel werd in 2010 ontwikkeld aan de Onderzoeksgroep Schoolpsychologie en Ontwikkelingspsychologie van Kind en Adolescent (SOKA) van de KU Leuven. De interventie focust op het verbeteren van leerkracht-kindinteracties vanuit de integratie van twee theoretische kaders: de gehechtheidstheorie en de leertheorie.

De manier waarop we met externaliserend probleemgedrag in Vlaamse kleuterklassen omgaan, blijft vaak beperkt tot het blussen van brandjes.

Het ontwikkelen van een kwaliteitsvolle, nabije, niet-conflictueuze leerkracht-kindrelatie, gebaseerd op inzichten van de gehechtheidstheorie (5), wordt daarbij gezien als het fundament om kinderen meer ontvankelijk te maken voor gedragsmanagementtechnieken, zoals deze naar voren worden geschoven in de leertheorie (6).

Samen-Spel vertrekt van de vertrouwensband tussen leerkracht en kind als basis om externaliserend gedrag bij te sturen. Studies in de Verenigde Staten, waarvan de meeste kleinschalig, tonen de vruchtbaarheid van de integratie van de twee theorieën aan bij het verbeteren van leerkracht-kindinteracties (7). Bij de ontwikkeling van Samen-Spel hebben de onderzoekers elementen uit deze interventies afgestemd op het Vlaamse kleuteronderwijs en aangevuld met andere wetenschappelijk onderbouwde technieken en inzichten.

BOX 1. MEETINSTRUMENTEN IN HET ONDERZOEK OVER SAMEN-SPEL

Preschool Behaviour Questionnaire: externaliserend gedrag

Externaliserend gedrag, zoals gerapporteerd door de leerkracht, screenden we en maten we op de verschillende tijdstippen via een aangepaste versie van de Preschool Behaviour Questionnaire (9, 10). Deze vragenlijst bevat leeftijdsaangepaste beschrijvingen van externaliserend gedrag bij kleuters. De externaliserende schaal van dit instrument (14 items) meet verschillende indicatoren van externaliserend gedrag, zoals 'een druk kind', 'koppig' en 'schopt of slaat andere kinderen'. Op deze manier geeft deze vragenlijst een totaalscore van externaliserend gedrag.

Strengths and Difficulties Questionnaire: functioneren van leerling

Leerkrachten vulden ook op elk meetmoment de Strengths and Difficulties Questionnaire in (11, 12). Deze vragenlijst gaat sterktes en moeilijkheden in het functioneren van leerlingen na en bestaat uit vijf subschalen met telkens vijf items. De vijf subschalen betreffen gedragsproblemen ('vecht'), problemen met leeftijdsgenoten ('nagal op zichzelf, neigt ertoe alleen te spelen'), hyperactiviteit/onaandachtigheid ('constant aan het wiebelen of friemelen'), emotionele symptomen ('vaak ongelukkig, in de put of in tranen') en prosociaal gedrag ('behulpzaam als iemand zich heeft bezeerd, van streek is of zich ziek voelt').

Student-Teacher Relationship Scale: affectieve kwaliteit van de leerkracht-kindrelatie

De mate van nabijheid en conflict in de leerkracht-kindrelatie, zoals gerapporteerd door de leerkracht, werd gemeten door de Student-Teacher Relationship Scale (13, 14). Nabijheid verwijst naar de openheid en warmte in de leerkracht-kindrelatie (bv. 'Ik heb een hartelijke, warme relatie met dit kind'). Conflict verwijst naar de mate van wrijvingen in de leerkracht-kindrelatie (bv. 'Dit kind en ik lijken voortdurend strijd met elkaar te leveren'). Nederlandstalige normering is beschikbaar voor deze vragenlijst (15).

Er zijn weinig interventies waarvan het effect in Vlaamse kleuterklassen is aangetoond.

het bedenken en opvolgen van een persoonlijke regel voor de kleuter die voorgesteld wordt met een pictogram (bv. 'Ik zit stil op mijn stoel'), het prijzen van gewenst gedrag ('Wat goed dat je al zo lang bezig bent met het maken van die puzzel!') en het correct uitvoeren van time-out als de kleuter ongewenst gedrag stelt (bv. werken met een time-outstoel). Er wordt verwacht dat het volgen van het spel van de kleuter tijdens Relatie-Spel ervoor zorgt dat de communicatie en de band tussen leerkracht en kleuter met externaliserend gedrag verbetert, zodat de kleuter meer open staat voor het volgen van de leerkracht tijdens Regel-Spel.

©2010, Samen-Spel

Twee soorten spelsessies

De kern van Samen-Spel zijn een-op-eenspelsessies die plaatsvinden tussen de klasleerkracht en een kleuter met externaliserend gedrag. Deze spelsessies vinden tweemaal per week gedurende 12 weken plaats buiten de klas. Tijdens de 15 minuten durende spelsessies oefent de leerkracht technieken om de kwaliteit van de leerkracht-kindrelatie te verbeteren (i.e. Relatie-Spel, eerste interventiecomponent) en om gepast gedrag bij de leerling te bevorderen (i.e. Regel-Spel, tweede interventiecomponent).

- **Relatie-spel.** Tijdens Relatie-Spel mag de kleuter de leiding nemen over het spel en oefent de leerkracht zich in het volgen van het spel van het kind (zie logo Relatie-Spel, het kind heeft de bal in handen). Tijdens Relatie-Spel versterkt de leerkracht zijn/haar vaardigheden in sensitiviteit (opmerken van de noden van de kleuter en hier op een adequate en prompte manier op reageren). Dit doet hij/zij door de kleuter zorgvuldig te observeren, zijn/

haar spel en gedrag te beschrijven (bv. 'Ik zie dat je de blokken nu een voor een op elkaar stapelt'), het spel van het kind te imiteren (bv. het kind stapelt de blokken op elkaar, waarop de leerkracht eveneens een eigen toren maakt), de gevoelens van de kleuter te benoemen (bv. 'Je vindt het precies wel leuk om met de blokken spelen') en rekening te houden met specifieke relationele behoeften van de kleuter (bv. behoefte aan nabijheid, behoefte aan competentie).

©2010, Samen-Spel

- **Regelspel.** Tijdens Regel-Spel mag de leerkracht de leiding nemen over het spel en wordt de kleuter met externaliserend gedrag verwacht de leerkracht te volgen (zie logo Regel-Spel, de leerkracht heeft de bal in handen). De leerkracht oefent met het geven van duidelijke opdrachten (bv. 'Arne, haal je even de puzzel uit de kast, alsjeblieft'),

Onderzoek over Samen-Spel: steekproef en instrumenten

Onderzoeksopzet

We testten het effect van Samen-Spel in een gerandomiseerde gecontroleerde studie. Bij dit soort studies worden de deelnemers op toevalsbasis aan een interventie- en een controlegroep toegewezen. Gerandomiseerde studies zijn heel tijds- en arbeidsintensief en worden daarom weinig uitgevoerd, alhoewel zij als de standaard worden beschouwd om het effect van een interventie met zekerheid te kunnen vaststellen (8).

Wie nam wanneer deel aan het longitudinaal onderzoek?

Tijdens het schooljaar 2009-2010 vonden we 46 Vlaamse scholen met minstens drie of vier tweede of derde kleuterklassen bereid om deel te nemen aan het Samen-Spelonderzoek. Na goedkeuring van de ouders werden in het totaal 3610 kleuters binnen deze scholen gescreend op externaliserend gedrag, op basis van

een vragenlijst die door de leerkracht werd ingevuld (zie Box 1 voor meer uitleg bij de vragenlijst).

Vervolgens selecteerden we binnen deze scholen 175 jongens met tekenen van externaliserend gedrag volgens hun leerkracht. We selecteerden enkel jongens omdat eerder onderzoek uitwees dat zij gemiddeld meer externaliserend gedrag vertonen en meer conflictueuze relaties met hun leerkrachten hebben dan meisjes (16).

In het schooljaar 2010-2011 wezen we de geselecteerde kleuters met hun leerkracht op toeval toe aan een interventie- (n = 89) en een controlegroep (n = 86). De interventieleerkrachten voerden Samen-Spel uit, terwijl de controleleerkrachten onderwijs gaven zoals gewoonlijk.

Om Samen-Spel op een gestructureerde en methodische manier te laten plaatsvinden, konden leerkrachten terugvallen op een handleiding die we in het kader van het onderzoek ontwikkelden. Daarnaast konden zij rekenen op vier 'face to face' trainings- en begeleidingssessies die op de school zelf plaatsvonden onder leiding van een master of laatstejaarsstudent schoolpsychologie. Deze Samen-Spelbegeleiders kregen op hun beurt een begeleiders-handleiding, inclusief een dvd met goede voorbeelden van Samen-Spelvaardigheden en zeven trainingssessies.

Tijdens het schooljaar 2010-2011 verzamelden we op verschillende momenten gegevens: voor de start van Samen-Spel (Tijdstip 1), na het eerste deel, Relatie-Spel (Tijdstip 2), en na de interventie als geheel (Tijdstip 3). Op alle tijdstippen werden leerkrachtvragenlijsten verzameld (zie Box 1).

Onderzoek over Samen-Spel: resultaten

Om het effect van de Samen-Spelinterventie vast te stellen, gebruikten we de gegevens van de leerkrachtvragenlijsten die het gedrag en affectieve kwaliteit van de leerkracht-kindrelatie nagaan (Tijdstip 1, 2 en 3) (zie Box 1).

Door toepassing van statistische analyses stelden we een positief effect van Samen-Spel vast:

- De kleuters uit de Samen-Spelconditie tussen tijdstip 1 en 3 vertoonden gemiddeld een sterkere daling op de totaalscore van leerkrachtgerapporteerd externaliserend gedrag.
- Er was vooral een daling in leerkrachtgerapporteerd hyperactief/onaandachtig gedrag en gedragsproblemen, zoals gemeten door de Strengths and Difficulties Questionnaire (zie Box 1). Op de dimensie prosociaal gedrag van deze vragenlijst vonden we geen effect, wat verklaarbaar was omdat de Samen-Spelinterventie zich niet specifiek op dit gedrag richt.
- Er was minder conflict in de leerkracht-leerlingrelatie in de Samen-Spelgroep dan in de controlegroep.
- Er was geen verbetering in nabijheid in de leerkracht-kindrelatie na de interventie als geheel, maar wél na de eerste interventiecomponent, Relatie-Spel. Bovendien waren alle andere effecten reeds zichtbaar na de eerste interventiecomponent en was er geen bijkomend effect van de tweede interventiecomponent bovenop de eerste interventiecomponent.

Deze resultaten zijn belangrijk aangezien zij aantonen dat een relatiegerichte benadering op zichzelf reeds externaliserend gedrag kan verminderen en de kwaliteit in de leerkracht-kindrelatie kan verbeteren (zie Box 2, casus Brian, voor een illustratie van Samen-Spel in de praktijk).

Kennis en beschikbaarheid van evidence-based interventies helpt ons om onderbouwde en effectieve keuzes te maken in de praktijk.

Kanttekeningen en pistes voor praktijk en onderzoek

Bij het onderzoek dienen ook een aantal kanttekeningen te worden geplaatst.

1. De leerkracht beoordeelde de relatiekwaliteit en het gedrag van het kind. Hoewel het vaststellen van positieve effecten op leerkrachtpercepties op zichzelf belangrijk is, moeten onze bevindingen aangevuld worden met andere gegevens zoals observaties in de kleuterklas.
2. In het onderzoek wordt het Relatie-Spel telkens gevolgd door Regel-Spel. Daardoor kan er niets gezegd worden over het effect van Regel-Spel op zichzelf, maar enkel over het effect van Regel-Spel bovenop Relatie-Spel. In een toekomstig onderzoek zou het interessant zijn om de volgorde van de interventiecomponenten om te draaien.
3. De Samen-Spelinterventie is organisatorisch niet makkelijk haalbaar. De meeste leerkrachten gaven tijdens de dataverzameling van het onderzoek aan dat zij de Samen-Spelinterventie weliswaar als effectief ervoeren, maar dat zij de interventie moeilijk organisatorisch haalbaar achten in een normale klaspraktijk. Het struikelblok was daarbij het organiseren van een-op-een leerkracht-kindspelsessies buiten de klas.

Samen-Spel is een van de weinige geïndiceerde programma's met bewezen effect in België.

Nieuw onderzoek over Samen-Spel

De kanttekeningen vormden de start voor een praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek (2013-2015), dat de Bachelor kleuteronderwijs van de UC Leuven-Limburg (Campus Hertogstraat) in samenwerking met de KU Leuven heeft opgezet. Het doel van dit praktijkgericht wetenschappelijke onderzoek was nagaan hoe Samen-Spel op een haalbare en effectieve manier binnen de reguliere klas- en schoolcontext geïntegreerd kan worden.

De vraagstelling van het nieuwe praktijkgericht onderzoek was driedelig:

- (a) Onder welke voorwaarden kunnen de Samen-Spelsessies binnen de klas plaatsvinden?
- (b) Onder welke voorwaarden kan de zorgcoördinator of de CLB-medewerker als een coach optreden voor de leerkrachten die Samen-Spel uitvoeren?

(c) Hoe kunnen we studenten bachelor kleuteronderwijs opleiden om kwaliteitsvolle leerkracht-kindinteracties met alle kleuters van hun klas op te bouwen? De resultaten van dit praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek en de kwalitatieve analyses van de gegevens lichten we in een toekomstig artikel in *Caleidoscoop* toe.

Besluit

De bevindingen van ons onderzoek vormen de eerste aanwijzing dat Samen-Spel helpt om externaliserend gedrag bij kleuters te verminderen en de leerkracht-kindrelatiekwaliteit te verbeteren. In het bijzonder vonden we dat de leerkracht-kindrelatie kan verbeteren als de leerkracht (1) een volgende houding aanneemt en (2) vaardigheden toepast waardoor zij interesse in het kind toont en sensitief is voor zijn noden.

Samen-Spel is daarbij een van de weinige geïndiceerde programma's met bewezen effect in België. Bovendien werd de interventie ontwikkeld, getest en opnieuw aangepast in interactie met de theorie, wetenschap en praktijk. Dankzij het

praktijkgerichte wetenschappelijke onderzoek (zie toekomstig artikel in *Caleidoscoop*) leggen we klemtonen om de haalbaarheid binnen de klas- en schoolcontext in de toekomst te verzekeren.

Meer informatie?

Vanaf het schooljaar 2016-2017 wordt een Samen-Spel navormingstraject aangeboden voor scholen en begeleidingsinstaties rond scholen. Voor meer informatie mail naar caroline.vancraeyveldt@ucll.be.

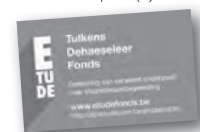
Met dank aan

De financierder van het KU Leuven onderzoek: Onderzoeksfonds BOF KU Leuven: OT/09/019

Alle wetenschappelijk medewerkers, jobstudenten, studenten, directies, zorgcoördinatoren, leerkrachten, ouders en kleuters die zich voor het interventie-onderzoek hebben ingezet.

Het Samen-Spel project kreeg de Marie-Christianne Maselis prijs 2014 van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschap en Kunsten.

Het doctoraat van Caroline Vancraeyveldt kreeg de Etude doctoraatsprijs 2015 van het Tulkens-Dehaeseleer Fonds voor excellent onderzoek in het domein van de leerlingenbegeleiding. (zie ook: Germeijs, V. (2015). *Excellent onderzoek naar leerlingen- en studiekeuzebegeleiding krijgt duw in de rug van Tulkens-Dehaeseleer Fonds. Caleidoscoop*, 27(5), 35 – 37.)

Samenspel: spelsessies tussen leerkracht en kleuter (foto: Aaron Burden)

BOX 2. CASUS BRIAN: SAMEN-SPEL IN DE PRAKTIJK

Brian is een 4-jarige jongen die in de tweede kleuterklas zit. Hij groeit op in een groot gezin met een moeilijke thuissituatie. De voorbije jaren was hij regelmatig getuige van ruzie en geweld tussen zijn ouders. Zo verbleef hij het vorige schooljaar met zijn moeder en zusjes in een vluchthuis. De situatie thuis is intussen wat rustiger en omzet zich erg in voor de opvang en opvoeding van Brian en zijn zussen.

Op school staat Brian bekend als een drukke jongen die moeilijk luistert. Juf Sabine (2e kleuterklas) vertelt dat Brian lief en grappig kan zijn, maar slecht gehoorzaamt. Ze heeft de indruk dat hij soms wel wil, maar dat het hem niet lukt. Brian speelt af en toe samen met de andere kinderen maar speelt ook vaak alleen. Zijn spel kan erg agressief zijn. Juf Sabine maakt zich hier zorgen over. Ze merkt verder op dat ze moeilijk contact krijgt met Brian. Hij vertelt weinig over zichzelf en vraagt haar zelden om hulp.

De school van juf Sabine besluit deel te nemen aan het Samen-Spelonderzoek en juf Sabine wordt toegewezen aan de interventieconditie. Zij ontvangt een training in Relatie-Spel, waarna ze tweemaal per week een-op-een spelsessies organiseert met Brian buiten de klas. Tijdens de Relatie-Spelsessies probeert ze zo goed mogelijk te oefenen in het volgen van Brian. Ze zegt duidelijk aan Brian dat hij het spel mag kiezen, ze observeert zijn gedrag, imiteert zijn spel, geeft regelmatig terug aan Brian wat ze ziet en durft tijdens zijn agressieve poppenspel ook te benoemen dat 'de poppen wel erg kwaad op elkaar lijken'. Ze ontdekt dat de jongen vaak niet gehoorzaamt in de hoop om aandacht van haar te krijgen. Tijdens de coaching met de Samen-Spelbegeleiders vraagt ze zich af of Brians belangrijkste relationele behoefte de nood aan (positieve) aandacht van haar is. Samen met de Samen-Spelbegeleider besluit ze om zijn ongewenste gedrag in de mate van het mogelijke te negeren en om tijdens de spelsessies zo veel mogelijk te luisteren naar wat Brian echt wilt vertellen.

Meer lezen over Samen-Spel?

VANCRAEYVELDT, C., VAN CRAEYEVELT, S., VERSCHUEREN, K., & COLPIN, H. (2011). *Preventie van gedragsproblemen op school: Inzetten op de leerkracht-leerlingrelatie*. In Loots C., Meeus M., Schaumont C. (Eds.), *Voordoen in dialoog: Aandacht voor een kwaliteitsvolle pedagogische relatie*. Brussel: Don Bosco Centrale vzw, 101-116.

VANCRAEYVELDT, C. (2014). *The effect of teacher-child interactions on preschoolers' externalizing behavior development: A study with the Playing-2-gether intervention*. KU Leuven: Onuitgegeven doctoraatsverhandeling. Promotoren: prof. dr. Hilde Colpin en prof. dr. Karine Verschueren.

VANCRAEYVELDT, C., VERSCHUEREN, K., VAN CRAEYEVELT, S., WOUTERS, S., & COLPIN, H. (2013). Teacher-reported effects of the Playing-2-gether intervention on child externalizing problem behavior. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*. Advance online publication. doi: 10.1080/01443410.2013.860218 (IF: 0.91)

VANCRAEYVELDT, C., VERSCHUEREN, K., WOUTERS, S., VAN CRAEYEVELT, S., VAN DEN NOORTGATE, W., & COLPIN, H. (2015). Improving teacher-child relationships and teacher-rated behavioral adjustment amongst externalizing preschoolers: Effects of a two-component intervention. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43, 243-257. doi: 10.1007/s10802-014-9892-7 (IF: 3.17)

Referenties

(1) DODGE, K.A., COIE, J.D., & LYNAM, D. (2006). Aggression and antisocial behaviour in youth. In W. Damon, R. M. Lerner, & N. Eisenberg (Series Eds.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (Vol. 3, 6th ed., pp. 719-788). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

(2) WEBSTER-STRATTON, C., & REID, M.J. (2009). Parents, teachers and therapists using the child-directed play therapy and coaching skills to promote children's social and emotional competence and to build positive relationships. In C. E. Schaefer (Ed.), *Play therapy for preschool children* (pp. 245-273). Washington, DC: American Psychological Association.

(3) DOUMEN, S., VERSCHUEREN, K., BUYSE, E., GERMEIS, V., LUYCKX, K., & SOENENS, B. (2008). Reciprocal relations between teacher-child conflict and aggressive behaviour in kindergarten: A three-wave longitudinal study. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 37, 588-599. doi: 10.1080/15374410802148079

(4) BAKER, J.A., GRANT, S., & MORLOCK, L. (2008). The teacher-student relationship as a developmental context for children with internalizing or externalizing behavior problems. *School Psychology Quarterly*, 23, 3-15. doi: 10.1037/1045-3830.23.1.3

(5) Pianta, R. C., Hamre, B. K., & Stuhlman, M. (2003). Relationships between teachers and children. In W. M. Reynolds, G. E. Miller, & I. B. Weiner (Eds.), *Handbook of psychology: Educational psychology* (Vol. 7, pp. 199-234). Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.

(6) COWAN, R. J., & SHERIDAN, S. M. (2009). Evidence-based approaches to working with children with disruptive behaviour. In T. B. Gutkin & C. R. Reynolds (Eds.), *The handbook of school psychology* (pp. 569-590). New York, NY: John Wiley and Sons.

(7) FERNANDEZ, M.A., GOLD, D. C., HIRSCH, E., & MILLER, S. P. (2015). From the clinics to the classrooms: A review of Teacher-Child Interaction Training in primary, secondary, and tertiary prevention settings. *Cognitive and behavioral practice*, 22, 217-229.

(8) FLAY, B. R., BIGLAN, A., BORUCH, R., GONZÁLEZ CASTRO, F., GOTTFREDSON, D., KELLAM, S., ... JI, P. (2005). Standards of evidence: Criteria for efficacy, effectiveness and dissemination. *Prevention Science*, 6, 151-175. doi: 10.1007/s11211-005-5553-y

(9) BEHAR, L. B. (1977). Preschool behaviour questionnaire. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 5, 265-275. doi: 10.1007/BF00913697

(10) THIJSS, J.T., KOOMEN, H. M.Y., DE JONG, P.F., VAN DER LEIJ, A., & VAN LEEUWEN, M. G. P. (2004). Internalizing behaviours among kindergarten children: Measuring dimensions of social withdrawal with a checklist. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33, 802-812. doi: 10.1207/s15374424-ccp3304_15

(11) GOODMAN, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 581-586. doi: 10.1111/j.1469-7610.1997.tb01545.x

(12) VAN WIDENFELT, B. M., GOEDHART, A.W., TREFFERS, P.D.A., & GOODMAN, R. (2003). Dutch version of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). *European Child & Adolescent Psychiatry*, 12, 281-289. doi: 10.1007/s00787-003-0341-3

(13) Pianta, R. C. (2001). *Student-Teacher Relationship Scale: Professional manual*. Lutz, FL: Psychological Assessment Resources.

(14) KOOMEN, H. M.Y., VERSCHUEREN, K., & Pianta, R. (2007). *Leerling-Leerkracht Relatie Vragenlijst (LLRV): Handleiding. [Student-Teacher Relationship Scale: Manual]*. Houten, The Netherlands: Bohn Stafleu van Loghum.

(15) VERSCHUEREN, K., BERNAERT, I., MAGEZ, W., & KOOMEN, H. (2015). Vlaamse normen voor de Leerling Leerkracht Vragenlijst. *Caleidoscoop*, 27(3), 34-36.

(16) RUTTER, M., CASPI, A., & MOFFITT, T. E. (2003). Using sex differences in psychopathology to study causal mechanisms: Unifying issues and research strategies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44, 1092-1115. doi: 10.1111/1469-7610.00194

Samen-Spel helpt om externaliserend gedrag bij kleuters te verminderen en de leerkracht-kindrelatiekwaliteit te verbeteren.

Na zes weken Relatie-Spel is juf Sabine verrast over haar beeld van Brian: 'Ik heb ontdekt dat door tijd te maken voor het Samen-Spel, ik Brian anders ben gaan bekijken. Ik ging verder kijken dan zijn storende gedrag en ontdekte een lieve, behulpzame kleuter.' De band tussen juf Sabine en Brian is een stuk hechter geworden. Brian lijkt juf Sabine meer te vertrouwen. Af en toe vertelt hij iets over zichzelf of over thuis. Opvallend is vooral dat hij regelmatig om hulp vraagt, juf Sabine uitnodigt in zijn spel, haar zijn werkjes komt tonen... en soms gewoon even een knuffel komt geven. Hoewel Regel-Spel nog niet begonnen is, merkt juf Sabine ook verbetering in Brians gedrag. Hij is nog steeds druk en doet regelmatig wat niet mag, maar als ze hem hier op wijst, gehoorzaamt hij een stuk beter. Hij doet ook vaker spontaan wat er van hem wordt gevraagd.

Vervolgens ontvangt juf Sabine een training in Regel-Spel en gaat ze over van een meer volgende naar een meer sturende houding in de spelsessies met Brian. Ze zegt aan Brian dat zij nu het spelletje

gaat kiezen. Ze merkt op dat het heel erg afhangt van haar spelkeuze of Brian wilt meespelen of niet. Als het spel niet naar Brians zin is, weigert hij om mee te spelen. Toch probeert ze te oefenen in de Regel-Spelvaardigheden: ze geeft duidelijke opdrachten ('Brian, geef je me de klei eens aan, alsjeblieft'), ze introduceert een persoonlijke regel en pictogram voor Brian ('Ik speel samen met de juf') en prijst Brian als hij toch meespeelt ('Wat goed dat je met me meegespeeld hebt, Brian!'). Time-out introduceert ze liever niet tijdens de een-op-een spelsessies, omdat ze bang is dat dit de vertrouwensband tussen haar en Brian zal verstoren. Brian geniet immers nog steeds van de sessies, maar zegt dat hij het leuker vond toen hij mocht kiezen. Juf Sabine kaart de problemen aan tijdens de coaching met de Samen-Spelbegeleider. Ze krijgt de suggestie om zo veel mogelijk spelletjes te kiezen waarvan ze weet dat Brian deze leuk vindt. Ook spelletjes met een vaste structuur (zoals puzzels, gezelschapsspelletjes) worden aangeraden. Daarnaast zal juf Sabine ook

proberen om Brian meer keuzemogelijkheden aan te bieden, zodat hij toch wat meer autonomie ervaart tijdens Regel-Spel.

Op het einde van de zes weken Regel-Spel heeft juf Sabine - ondanks Brians moeilijkheden om zich aan te passen aan de sturende houding van de juf - nog steeds het gevoel dat de vertrouwensband tussen haar en Brian sterker is geworden. In de klas komt hij regelmatig naar haar toe om iets te vertellen. Ze geeft wel aan dat zijn gedrag nog steeds voor moeilijkheden zorgt in de klas. Ze vermoedt dat zes weken Regel-Spel voor Brian te weinig is en besluit daarom om de sessies verder te zetten gedurende de rest van het schooljaar.

Noot: Casus Brian is gebaseerd op een reële casus, waaraan fictieve elementen zijn toegevoegd en waaruit andere elementen zijn weggelaten.